

erishish istagida namoyon bo'lgan. Keyinchalik K. keskin xarakterga ega bo'lib, kapitalning daromad orqasidan quvish manfaatlarini aks ettira boshlaydi. Jon Kennedi «Tinchlik korpusi»ni tashkil etib, dunyoning turli joylariga ushbu tashkilotning yosh xodimlarini yubora boshladi, bularning maqsadi — hammaga ingliz tilini o'rgatish edi. Aslida, har qanday millat, katta-kichikligidan qat'i nazar, insoniyatning boyligidir va shu bois uning tili, madaniy va boshqa xususiyatlarining yo'q bo'lib ketishi Er yuzidagi milliy va genetik fondning, shaxs imkoniyatlarining qashshoqlashuviga olib keladi. Bu omilni aslo inkor etib bo'lmaydi. Lekin shunga qaramay, AQSH Serbiyani aynan G'arb va pravoslavlar muqaddas hayiti kuni bombardimon qilgani, uning milliy-ma'naviy an'analarni nazar-pisand qilmasligidan dalolat beradi. Jahon miqyosida yuz berayotgan hozirgi jarayonlar milliy davlatlarning bir-biriga yaqinlashuvi, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, mafkuraviy hamda madaniy jihatdan integratsiyalashuvini taqozo etmoqda. Ushbu tendensiyalar, ma'lum darajada, kosmopolitizm ko'rinishida bo'lib, globallashuv jarayonida o'z ifodasini topmoqda. Kishilik jamiyatining global yaqinlashuvi, avvalo, texnik taraqqiyot, transport vositalari, aloqa va kommunikatsiya tarmoqlari, mikroelektronikaning rivojlanishi bilan bog'liq. Postkommunistik makonda mustaqil davlatlarning vujudga kelishi, ularning bozor iqtisodiyotiga o'tishi va jahon xo'jalik aloqalari tizimiga faol kirishishi globallashuvning yana bir kuchli omiliga aylandi. Hozirgi davrda globallashuv jarayonining kengayishiga aholining ijtimoiy-iqtisodiy faolligi, ayniqsa, ishchi kuchining migratsiyasi sezilarli ta'sir qilmoqda. Bugungi kunda dunyoning birorta ham davlati migratsiya jarayonlaridan chetda turgan emas. Buning ham o'ziga xos sabablari bor. Avvalo, donor-davlatlar, ya'ni migrantlarni etkazib beruvchi mamlakatlarda aholining tez o'sishi, mehnatga layoqatli bo'lgan aholi orasida ishsizlik darajasining yuqoriligi, maoshning pastligi, etarli darajada hayot kechirish uchun zarur bo'lgan yuqori ish xaqi to'lanadigan ish topish va o'z kasbiy mahoratini oshirish imkoniyatining cheklangani shular jumlasidandir. Retsipient, ya'ni qabul qiluvchi davlatlar uchun esa, qo'shimcha arzon ish kuchiga, yuqori malakali mutaxassislariga ehtiyoj, hayot sharoitlari va maoshning yuqori darajasi xos bo'lib, mehnat migratsiyasi uchun qulay sharoit yaratmoqda. Aholining siljishi, o'z navbatida, ob'ektiv hodisa bo'lib, ma'lum ma'noda xalqaro aloqalar va iqtisodiy hamkorlikka ko'maklashuvchi jarayonlarning rivojlanishiga, xalqaro transport va kommunikatsiya vositalarining takomillashuviga, shuningdek, aholining xalqaro moliyaviy tuzilmalardan keng foydalanishiga, axborot tarqatish sur'atiga ijobiy ta'sir etadi. SHu bilan birga, aholi migratsiyasi bilan bog'liq salbiy jihatlar ham namoyon bo'lmoqda. Bu noqonuniy migratsiya to'liqlarining davlat tomonidan doimiy ravishda nazorat qilinishini talab etmoqda. Muhojirlar orasida uyushgan jinoyatchilik, nizolar va boshqa qonunbuzarliklarning vujudga kelishi va o'sishi ko'pgina davlatlar barqarorligiga salbiy ta'sir etayotganini mutaxassislar ta'kidlamoqda. 2005 yil noyabr oyida Fransiya, Belgiya va Germaniya shaharlarida bo'lib o'tgan tartibsizliklar bunga misol bo'la oladi. I.A.Karimov "Nezavisimaya gazeta" ga bergan intervyusida globallashuv jarayoni g'oyaviy-mafkuraviy ta'siri, bu jarayonda nodavlat nohukumat tashkilotlarning o'mi haqida to'xtalib, kosmopolitizmning quyidagi muhim jihatiga e'tibor qaratgan edi: "Sir emas, bizda faoliyat ko'rsatayotgan xalqaro tashkilotlar har doim olijanob maqsadlarni ko'zlayvermaydi. Aytaylik, "XXI asr liderlari" kabi mavzularda o'tkaziladigan seminarlarda ular iqtidorli yoshlarni "tanlashda hokimiyatga yordam" beradi, biroq bunda ular eng avvalo, o'z manfaatlarini ko'zlashadi. So'ngra chet elga muntazam safarlar uyushtiriladi, ularda turli simpozium va seminarlar davomida bu odamlarning ongiga g'oyat ustalik bilan ta'sir o'tkaziladi. SHu tariqa o'zlarini "dunyo fuqarolari" deb ataydigan kishilar toifasi tayyorlanadi..."²⁴⁴

Bu aslida buyukmillatchilik shovinizmi va millatchilikning asosiy omilidir. **Millatchilik** bu - millat ayirish, bir millatni har tomonlama ulug'lab, boshqalarining huquq, ehtiyoj va manfaatlarini nazar-pisand qilmaslik, ularni erga urishdan iborat bo'lgan nodemokratik mafkuradir. So'nggi o'n yilliklarda dunyoda ijtimoiy xavfli siyosiy, diniy, millatchilik va boshqa guruhbozlikka asoslangan buzg'unchi g'oyalarning faollashuvi kuzatilmog'da. Ularning maqsadi jamiyat bilan mutlaqo mafkuraviy qarama-qarshilikka asoslangani holda o'zi vujudga kelgan mintaqalar uchungina emas, balki butun dunyo uchun jiddiy tahdidlarni tug'dirishga qaratilgan. Turli dunyoqarashga tizimlar o'rtasidagi nazariy kurashdan boshqa mafkura tashuvchilarini jismonan qirib tashlash orqali kurashga va raqiblarini repressiya qilishga o'tish fenomeni aynan buzg'unchi mafkuralar bilan uzviy bog'liq. Birinchi Prezident I.Karimov ta'kidlaganidek, o'tgan mustaqil rivojlanish yillari davlatimizning suvereniteti va barqarorligiga tahdid saqlanib qolmoqda, deb aytish uchun asos bo'la oladi. Bu tahdid buyuk davlatchilik shovinizmi va agressiv millatchilik ruhidagi shiorlarda, bildirilayotgan fikrlarda, sharhlarda va muayyan xatti-harakatlarda aniq namoyon bo'lmoqda.

²⁴⁴ Каримов И.А. Биз танлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. 11-жилд.- Т.: "Ўзбекистон", 2003, 34-6.

Ma'lumki, "Sovuq urush" davrida paydo bo'lgan ikki qutbli hukmron tomonlar Afrika, Osiyo va Lotin Amerikasida siyosiy, mafkuraviy, tarixiy, ijtimoiy-madaniy ta'sir doirasini kengaytirishga intilib keldi. Bu davr tugaganidan so'ng, mahalliy integratsiya va mahsulotlar, sarmoya, ishchi kuchining o'sishi, kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ko'plab nohukumat tashkilotlarining paydo bo'lishi bilan bog'liq globallashuv jarayonlarining tezlashuvi ko'pgina ijtimoiy nazariyotchilar tomonidan millat, millatchilik va transmillatchilikning mafkuralashuvdan keyingi yangi davri kirib kelganligining dalolati sifatida ko'rib chiqila boshlandi. Ayni vaqtda sobiq Sovet Ittifoqi va YUGoslaviya hamda dunyoning ko'plab mamlakatlarini hududida millatchilikning takroran vujudga kelishi va o'ta turli-tuman, ayni damda qarama-qarshi (birlashtiruvchi va ayirmachi, shu jumladan begonalardan qo'rqish) shakllarga kirishini o'tish jarayonidagi muqarrar mushkilotlar bilan izohlashning imkoni bo'lmay qoldi. Millatchilik hanuzgacha bugungi dunyodagi eng ta'sirchan mafkuralardan birilgicha qolmoqda. Biroq YAngi zamon davrida vujudga kelgan millatchilik uzoq vaqtga qadar "zamonlashuv to'g'risidagi falsafiy diskursda" sezilmay qolib ketdi. Uning vujudga kelishi va kelgusidagi rivoji borasida o'tmishdagi eng yirik mutafakkirlardan birontasi bashorat qilmagan edi. Bundan tashqari boshqa mafkuralardan farqli o'laroq millatchilikning asosiy tamoyillarini izchil va ziddiyatlarsiz bayon qilishga layoqatli etuk mafkurachilari bo'lmagan, ko'pgina nazariyotchilar millatchilikning o'ziga xos "qashshoqligini" bu mafkuraning ijtimoiy va siyosiy hayotga o'ta katta ta'siri bilan hamohangligida ko'radilar. Tadqiqotchilar tomonidan millatchilikning boshqa mafkuralar - liberalizm, konservatizm, sotsializm bilan birlashib ketish salohiyati tan olinishiga qaramasdan u hanuzgacha zamonaviy ijtimoiy nazariyada izohlanmaganligicha qolmoqda. M. mafkurasining uch modeli ajratib ko'rsatiladi: Voqealarning nochiqli va tizimsizligi (markaz va chekka viloyatlarda) millatchilikni keltirib chiqardi. Negaki turli gazetlarda bir xil voqealar turlicha yoritilar, ular kolloniyalarga katta adadda tarqatilar edi. "Har bir gazetaning konsepsiyasining kamsonli muxlislari dunyoqarashi prizmasidan kelib chiqib "dunyo voqealarini" yoritir edi. SHu sababli bu universallik va mahalliylikka asoslangan ispan-amerika millatchiligini keltirib chiqardi va bunda mansabdorlar va jurnalistlar asosiy rol o'ynadi. Millatchilikning ikkinchi modeli Evropada paydo bo'ldi va bunda avvalgi modeldan farqli ravida OAV emas, balki mahalliy tillar asosiy siyosiy va mafkuraviy rol o'ynadi. Natijada milliy davlatlar paydo bo'ldi. Bir asr (1820-1920 y.y.) mobaynida qit'aning siyosiy xaritasi mutlaqo o'zgarib ketdi va aksariyat davlatlarning paydo bo'lishida erkinlik, tenglik, birodarlik kabi shiorlarga tayangan fransuz inqilob modeli asosiy mezonga aylanib qoldi. Evropa mamlakatlarida ongli millatchilik rasmiy tili ona tili bo'lmagan xalqlarda shakllandi. Milliy ziyoliylar xalq ommasining tarixdagi o'mini ko'rsatdi va bu millatchilikning shakllanishiga bir omil bo'ldi. Uchinchi model bu buyurokratik modeldir. Bu turli tillarga mansub xalqlarning yagona boshqaruviga mansub jihatlarga bog'liq. Bu Rossiya imperiyasida paydo bo'ldi va uning ayrim elementlari Avstro-Vengriya imperiyasida ham uchraydi. Bu saroydagi mavjud tilning davlat tiliga aylanishi, milliy kiyim va madniyatning yo'qolib borishi bilan bog'liq. Byurokrat millatchilik ko'psonli xalqlar va hukmron sulolalar bilan aloqador. U Rossiyada shakllanishi Evropada vujudga kelgan inqilobiy va millatchilik harakatlariga javoban edi.

Ommaviy axborot vositalari hamda siyosatchilar tilida millatchilikning ko'pincha zo'ravonlik ishlatish bilan birga kechadigan "submillatchilik", "mikromillatchiliklik", "etnomillatchilik" va "etnohududiy" singari radikal harakatlarga o'xshatishlil sohasini asossiz torayishiga va eng avvalo kundalik hayotdagi millatchilikni tasvirlovchi ijtimoiy amaliyotning keng qirralarini konseptualashtirishning imkonsizligiga olib kelmoqda. Bunday holatlarda qandaydir biron mantiqiy sababga yoki izohlovchi qiymatga bog'lab bo'lmaydigan murakkab va bir ma'noli bo'lmagan ijtimoiy-mafkuraviy hodisa sifatidagi millatchilikni nazariy qayta mulohazadan o'tkazish vazifasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Millatchilik muammosini nazariy jihatdan ko'rib chiqish siyosiy fikrlar va me'yoriy mulohazalar bilan chambarchas bog'liq va "millatchilik" borasidagi tadqiqotlarni rivojlantirish yo'nalishini qayta tiklashga urinish muqarrar ravishda tegishli tuzilmaviy, tarixiy va akademik nuqtai nazarlarning o'zaro aloqalarini genealogik ko'rib chiqish shaklini olishi lozim. Bu savolga javob berishda millatchilik ziddiyatlarining quyidagi uch farqli jihatiga e'tibor qaratish lozim:

1. Ob'ektiv uzoq tarixga ega bo'lmagan (tarix isbotlab turganidek) millatlar, ammo o'zlarini uzoq tarixiy taraqqiyotga ega deb hisoblovchilar (millatchilar) o'rtasidagi farq;

2. Millatning aniq va ko'p qirrali sotsiomadaniy jihatlar va sun'iy yaratilgan madaniy jihatlar o'rtasidagi farq;

3. Siyosiy kuch va nazariy jihatdan puch millatchilik o'rtasidagi farq.

Millatchilik hodisasi XX asrning dastlabki o'n yilliklari mumtoz ijtimoiy nazariyasida ko'rib chiqilmay qolib ketgan, chunki bu M. Veberning dunyoni "sehr-jodudan" xalos qilish va E. Dyurkgeymning "uyg'un hamkorlik" borasidagi umumiy mantig'iga sig'magan edi. Millatchilik muammolarini o'rganishga bag'ishlangan dastlabki tadqiqotlarning paydo bo'lishi mintaqaviy-evropacha akademik muhit bilan emas balki ingliz-amerika muhiti bilan bog'liqdir. Mazkur tadqiqotlarda millatchilik ijtimoiy nazariyaning emas balki intellektual tarix yoki g'oyalar tarixi predmeti sifatida ko'rib chiqilgan, shuning uchun millatchilikning vujudga kelishi va tarqalishi bilan bog'liq ijtimoiy vaziyatlar e'tibordan chetda qolgan. 1920-1960 yillarda tadqiqotchilarni asosan insoniyatni millatlarga taqsimlanishi va bu millatlardan har biri uchun siyosiy vakillik zarurati to'g'risidagi tasavvurlardan iborat bo'lgan. Ariosophiya (Ariosophy) madaniylashgan pessimizm bo'lib, u XIX asr oxirlarida Avstro-Vengriya imperiyasining Gabsburdagi nemis millatchilarining xomxayol fantaziyasiga asoslandi. Ko'pmillatli imperiyada shakllanayotgan urbanizatsiya va sanoatlashuv, slavyan va nemis manfaatlarining to'qnashuvi, Avstriya fon SHonererning paydo bo'lishi, katolik ta'limoti va darvin ta'limoti o'rtasidagi ziddiyalar, irqchilik g'oyalari bu buzunchi oqimning tafakkurini ko'rsatib berdi.

Okkultizm – bu ta'limotda muhim rol o'ynadi va dunyoviy maqsadlar yo'lida siyosiy pozitsiyasini belgilab berdi. Ariosophy fantaziyasi kelgusida vujudga keladigan elitarlik va tozalik, ming yillikning oltin millati mafkurasini shakllantirga yo'naltirildi. YAngi zamon davri milliy doktrinasining rivojlanishi qiziqirgan. Amerikalik tarixchilar K. Xayes va G. Kon, britaniyalik g'oyalar tarixchilari E. Keduriva K. Minog hamda faylasuflar I. Berlin va Dj. Plamenats, shuningdek, Avstraliyalik g'oyalar tarixchisi YU. Kamenka mana shu yo'nalish vakillariga mansubdir. Ushbu yo'nalish vakillari ishlarining o'ziga xos jihati bularda Ikkinchi jahon urushi davrida evropacha va osiyocha tajovuzkor millatchilikni kuzatishdan kelib chiquvchi, tahliliy emas balki asosan me'yoriy ahamiyatga (g'arbiy/shimoliy, fuqarolik/etnik, siyosiy/madaniy, liberal/avtoritar, maqsadga munosiblik/ hissiylik va h.k.) ega bo'lgan ideal-tipik taqqoslashlarning ko'pligidir.

XX asr o'rtalarida mustamlakadan chiqish jarayonining avj olishi milliy qurilish modernizatsiyasi va konsepsiyasining turli nazariyalarini ("uchinchi jahon" mamlakatlarining "quvib etuvchi rivojlanish" jarayonida siyosiy va fuqarolik madaniyatini yaratish) ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy tadqiqotchilarni millatchilikni o'rganishga undadi. Amerikalik sotsiolog K. Doych millatchilikni an'anaviy jamiyatdan zamonaviy jamiyatga o'tishda aholining tegishli safarbarligi va aloqasini ta'minlovchi ijtimoiy birlashuv vositasi deb hisoblagan. Britaniyalik ijtimoiy faylasuf E. Gellnerning tuzilmaviy-funksional yondashuvida millatchilik siyosiy qonunchilik tamoyili sifatida tushuniladi, bu tamoyilga binoan "siyosiy va milliy birlik mos kelishi lozim".

Millatchilik sanoatlashgan jamiyatning funksional ehtiyojlariga javob bera oladigan standartlashgan va bir turdagi milliy madaniyatni vujudga keltirdi. YAngi davlatlardagi milliy loyihalarni amalga oshirish bilan bog'liq qiyinchiklar tadqiqotchilarni ushbu muvaffaqiyatsizliklarni ko'rib chiqishga undadi. An'anaviy jihatdan "primordialistlarga" mansub bo'lgan K. Girs va U. Konnor umumiy kelib chiqish va qarindoshlik hislariga (bunday hislar "primordial" yoki "azaliy" nomini olgan) asoslangan shaxslarning millatga mansubligi va unga sodiqligi tushuniladigan (etno) millatchilikning "uchinchi dunyo" mamlakatlarida keng yoyilishini ko'rsatib berdilar. "Qarindoshlik" millatchilikda aniq emas balki tasavvurdagi xususiyatga ega bo'lganligi bois primordializm sub'ektiv ijtimoiy-psixologik hodisadir. Ayni vaqtda ijtimoiy-biologik paradigma bilan bog'liq va primordialistcha qarashlarga tayanuvchi ayrim tadqiqotchilar (P. van den Berge i F. Rashton) millatchilikning

ob'ektiv biologik va irsiy kelib chiqqanligini isbotlashga urindilar. 1970-1980-yillarda qiyosiy-tarixiy tadqiqotlar rivojlanib borishi bilan tarixiy sotsiologlar va ijtimoiy tarixchilarmillatchilikni o'rganishga yaqinlasha boshladilar, butadqiqotchilar millatchilikning faqat O'ttiz yillik urushdan keyin shakllangan milliy davlatlamingevropacha tizimiga hamda bu tizim doirasidagi siyosiy byurokriyaning faoliyatiga emas balki umuman dunyoviy tizimga bog'liq ekanini ko'rsatishga intildi. Bunday yondashuvning yorqin nomoyondalari M. Mann, S. Rokkan va CH. Tillidir. Bularga sotsiolog E. Giddens va tarixchi Dj. Broyilarning yondashuvlari yaqin turadi. Tadqiqotchilar T. Neyrn va M. Xekter notekis rivojlangan va "ichki mustamlakachilikka" ega bo'lgan milliy davlatlarda shakllangan millatchilikning vujudga kelishini izohlab berdilar. Britaniyalik tarixchilardan E. Xobsbaumning nuqtai nazariga ko'ra, millatchilik milliy davlat siyosatining oqibati emas balki uni yaratishga yo'naltirilgan va milliy an'analarni "ixtiro qilish" hamda ommaviy ishlab chiqarishga tayanuvchisiyosiy-mafkuraviy dastur edi. A.Smit esa millatchilikning etno ramziy konsepsiyasini rivojlanirib kelmoqda, u millatchilikni etnik jamoalardan meros bo'lib qolgan ramzlar va afsonalarning keng imkoniyatlariga tayanuvchi mafkuraviy harakat sifatida ko'rib chiqadi. Sovet ittifoqi tanazzulidan so'ng va YUGoslaviyada yuz bergan millatchilik to'liqlariga javob sifatida 1990 yillarda tabiiyki bu hodisaga tadqiqotchilarning qiziqishi orta boshladi. London iqtisodiyot maktabi qoshida Elatchilik va millatchilik tadqiqotlarining professional uyushmasi va "Millatlar va millatchilik" ixtisoslashgan jurnali tashkil etildi. Postkolonial (P. CHatterjdi, X. Baba), feministik (N. YUval-Devis, S. Uolbi) va adabiyotshunoslik (T. Brennan) nazariyalari bilan bog'liq yangicha usullar qo'llana boshladi va tadqiqotning yangi yo'nalishlari ishlab chiqila boshladi. Germaniyaning birlashuvi va Kanada hamda G'arbiy Evropa mamlakatlarida sub'millatchilik harakatlarining vujudga kelishi "liberal millatchilik" (M. Kanovan, U. Kimlika, N. Makkormik, A. Margalit, D. Miller, M. Mur, YU. Tamir) va "konstitutsiyaviy vatanparvarlik" (YU. Xabermas) muammolari bilan bog'liq ijtimoiy va siyosiy faylasuflar o'rtasida keskin bahslarni keltirib chiqardi. 1990-2000 yillarda millatchilikni mafkuraviy izohlashga maqsadga munosib tanlash nazariyasi vakillari (A. Azzi, Dj. Koulmen, X. Midvel, U. Pagano, R. Xardin, M. Xekter) keskin qarshi chiqa boshladilar, ular millatchilikda mafkuraning belgilovchi rolini rad etgan holda milliy jamoaviy harakatlardagi ayrim ishtirokchilarning hal qiluvchi ahamiyatini yoqlab chiqdilar. Bugungi kunda mazkur yondashuvning etarli darajada tanqidiy baholanmayotganligi millatchilik eng avvalo mafkuraviy hodisa deb hisoblovchi tadqiqotchilar oldiga bu yondoshuvning izohlash salohiyatlarini tahlildan o'tkazish vazifasini qo'ymoqda. SHunday qilib, millatchilik borasidagi aksariyat tadqiqotlarning asosiy mushkiloti mafkurani ommaga sezdirmay boshqarish vositasi sifatida cheklangan tushunishdan va millatning ikki konsepsiyasi zamonaviy nazariyasi ishlanmalariga e'tiborsizlikdan kelib chiqmoqda. 1) Millatchilikning yakka hukmronlik formatsiyasi vujudga kelishida "millat"ni anglatuvchi tushuncha bosh rol ni o'ynaydi. "Millat"ni anglatuvchi "bekorchi" so'z "eskicha" va mustamlaka tartibotlarining qarama-qarshiligi asosidagi ijtimoiy hayotning geterogen sohasida tenglikning har xil silsilasi vujudga kelishiga imkon yaratadi. Millatchilik yakka hukmronligi qaror topgandan so'ng "millat" tushunchasi mavhum tushunchaga aylanadi va bu tushunchaga muayyan ma'noni qisman birlashtirish uchun turli mafkuralar (konservativ, liberal, sotsialistik) o'rtasidagi kurash sohasiga aylanadi. 2) Millatchilik asosida milliy mustaqillik doktrinasini "milliylashtirish" natijasida XVIII asr oxirida shakllangan milliy mustaqillik g'oyasi qaror topdi. Hozirgi zamonda shaxslar o'rtasidagi makondagi aloqalarga (makondagi umumiylik) asoslanuvchi hokimiyat manbai xalq ekanligi haqidagi g'oya avlodlar o'rtasidagi vaqtincha aloqalarni (tarixiy umumiylik) asoslash uchun qo'llaniladigan millat g'oyasi bilan to'ldiriladi. Millatchilikda millatni o'z "taqdirini" mustaqil siyosiy belgilashga da'vogar bo'lgan tarixiy xalq sifatidagi tasavvur vujudga keladi. 3) Millatchi sub'ektni ishlab chiqish va yaratishni belgilovchi millatchilik sub'ektlashtiruvida mafkuraviy interpeyliasiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Diskurs va sub'ekt o'rtasida aloqa o'matuvchi bu jarayon sinfiy hususiyatga ega emas va millatga nisbatan to'la mafkuraviy e'tiqodi bo'lgan millatchi sub'ektni yaratmaydi. Bo'sh ob'ektni to'la ramzlashtirishga layoqatsiz bo'lgan millatchi interpeyliasiya millatchilik fetishlari va fetishli marosimlar vujudga kelishini ko'zda tutadi. Millatchi sub'ekt fetishlar va marosimlarga nisbatan hissiy e'tiqodga ega, u bularga nisbatan to'la mafkuraviy ishonchga ega. Xullas, XXI asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy vaziyat murakkab va ko'p ma'noli mafkuraviy hodisa sifatidagi millatchilikning o'ziga xosligini mulohazadan o'tkazish muammosini

dolzarblashtirib qo'yadi, shu asnoda reduksion izohlarga e'tibor bermaydi. Ikki asrdan ko'proq vaqt davomidagi millatchilik tarixi uni mutlaqo bir iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy yoki boshqacha izohlovchi tamoyilga taqashning imkoni yo'qligidan dalolat bermoqda, chunki bunday holatda taklif etilayotgan izohlarning epistemologik qiymatini shubha ostiga qo'yuvchi ko'plab istisnolar vujudga keladi. Bunday holatlarda millatchilikni uning imkoniyatlari sharoitlarini tasvirlovchi hamda uning rivojlanishini belgilovchi mantiq nuqtai nazaridan ko'rib chiqish vazifasini qo'ygan va hodisaning o'zgarishini "mohiyatini" ozmi ko'pmi to'liq darajada ifodalovchi ideal-tipik sxemalar yaratishdan bosh tortuvchi nazariyalar eng maqbul bo'lib chiqadi. Bu nazariyalarning farqli jihati millatchilikning mazmuniga emas balki shakliga alohida urg'u berishdan iboratdir.

Umuman olganda, millatchilik bir tomondan, boshqa millatlar bilan turli sohalaridagi o'zaro foydali munosabatlardan mahrum qilib, millatning ma'naviy qashshoqlashuviga sabab bo'lsa, ikkinchi tomondan, jiddiy kelishmovchiliklarga zamin yaratadi. Millatchilik tuyg'ulari butun millatni qamrab olgan va davlat tuzilmalari tomonidan qo'llab-quvvatlangan hollarda esa u millatlararo munosabatlarning tarang holatda saqlanishiga, o'zaro ishonchsizlik tuyg'ularining ildiz otishiga, mavjud muammolarni hal etishning cho'zilib ketishiga va doimiy beqarorlik holatining saqlanib qolishiga sabab bo'ladi. Millatchilik — shaxs yoki etnos ongining o'ziga xos holati va ijtimoiy-ruhiy jihatdan yo'naltirilgan oqim. Ana shu omillar zaminida millatchilik nazariyasi, mafkurasi va amaliyoti vujudga keladi. SHuning uchun har bir muayyan holatda millatchilik to'g'risida so'z yuritilar ekan, gap maishiy turmushdagi millatchilik yoki millatchilik mafkurasi to'g'risida borayotganini farqlash lozim. Maishiy turmushdagi millatchilik millat paydo bo'lganidan buyon SHarqda ham, G'arbda ham mavjud. Millatchilik mafkurasining mohiyatini o'z millatining boshqa millatlardan ustunligini e'tirof etish va targ'ib qilish tashkil etadi. SHuning uchun bosqinchilar millatchiligi bilan mazlumlar millatchiligini farqlash lozim. Mustamlakachilar va bosqinchilar millatchiligi boshqa xalqlarni asoratga solish uchun xizmat qilsa, mazlum xalqlar millatchiligi ularni ozodlikka olib chiqish uchun yo'naltiriladi. Millatchilik ekspansionizm, izolyasionizm, shovinizm, natsizm ko'rinishlarida namoyon bo'lishi mumkin. Millatchilik bir mamlakat doirasida turli qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi, xalqaro miqyosda esa, turli mamlakatlar xalqlari o'rtasiga nifoq soladi. Xalqaro qonunchilikka ko'ra, millatchilik inson huquqlarini cheklash va siyosiy jinoyat sifatida baholanadi.

1. Mustaqillik davrida millatlararo totuvlikning ta'minlanishi, milliy-madaniy markazlarning shakllanishi va rivojlanishi.

O'zbekiston o'zining ko'p asrlik tarixida qadim-qadimdan ko'pmillatli va ko'pkonfessiyali mamlakat bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A. Karimov ta'kidlaganidek, "Turli millat va dinga mansub millionlab kishilar o'z taqdirini va kelajaklarini O'zbekiston bilan bog'lab, bu qadimiy saxiy zaminda tinch-totuv yashamoqdalar"²⁴⁵. Bizga ma'lumki, ko'pmillatli demokratik jamiyatda ko'pincha millatlararo munosabatlar davlat siyosatining asosiy komponenti sifatida namoyon bo'ladi.

O'zining tarkibi va mazmuni jihatidan xilma-xil xalqlar birligidan tashkil topgan bizning jamiyatimizda millatlararo totuvlikni saqlashga alohida e'tibor berib kelinmoqda. O'zbekistonning boyliklari ko'p, lekin bizning eng katta boyligimiz, eng katta qadriyatimiz, bu – jamiyatimizda hukm surayotgan tinchlik, millatlararo do'stlik va hamjihatlikdir²⁴⁶. SHu nuqtai nazardan qaraganda, bugungi kundagi yana bir muhim vazifa mamlakatimizda millatlararo va konfessiyalararo totuvlik g'oyasining doimiy ustuvor bo'lishini ta'minlash bilan bog'liq. Bunda insonparvar, adolatli, huquqiy jamiyat qurishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan mamlakatimiz aholisi ongida har bir millatning o'z milliy madaniyati borligini, har bir etnos, etnik guruh dunyoda yagona ekanini, ularga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish, zinhor birini boshqasidan ustun qo'yish mumkin emasligini nazardan qochirish nihoyatda muhim hisoblanadi.

Hozirgi global o'zgarishlar sharoitida dunyoning qaysi bir nuqtasiga nazar tashlamaylik, iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning milliy va millatlararo munosabatlarga bog'liqligi va aloqadorligini ko'ramiz. SHu boisdan bugungi kunda respublikamizdagi mavjud millatlararo totuvlikni saqlab qolish va yanada rivojlantirish, mazkur jarayonga

²⁴⁵Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. –Тошкент: Ўзбекистон, 1995. – Б.175.

²⁴⁶Каримов И.А. Республика байнамилал маданият маркази ташкил этилганининг 10 йиллигига бағишланган тантанали мажлис қатнашчиларига табрик. // Каримов И.А. Ҳавфсизлик ва тинчлик учун курашамиз. 10-жилд.- Тошкент: Ўзбекистон, 2002.-Б.181.

salbiy ta'sir etuvchi omillarni bartaraf etishga doir amaliy chora-tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish hamda takomillashtirib borish zaruriyati ortib bormoqda. Bunda respublikamizdagi etnik guruhlarining samarali faoliyatiga keng imkoniyatlar yaratish bilan bir qatorda, mazkur jarayonga globallashtirishning ta'sirini ham e'tibordan soqit qilmaslik lozim. Zero, bugungi kunda nafaqat global tarmoqlarda balki xorijiy OAVda ham Markaziy Osiyo mintaqasidagi millatlararo munosabatlarni o'zgacha talqin qilish holatlari ham uchrayib turibdi. Bu axborot xurujining asosan tashqi siyosiy kuchlarning buyurtmasi bilan amalga oshirilayotgani hamda mintaqadagi millatlararo munosabatlarni keskinlashtirishga yo'naltirilayotgani mazkur masalaga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi. Chunki Markaziy Osiyo mintaqasida yashab kelayotgan xalqlar o'rtasida hech qachon o'zlariga tegishli hududning jo'g'rofiy o'limi borasida norozilik kayfiyati tug'ilmagan. Mahalliy xalqlarning asosiy qismini tarixan o'zlariga tegishli hududlarda yashab kelgan bo'lsa, ularning ma'lum qismi chegaralash natijasida tarixiy vatanlarining ma'muriy chegarasidan tashqarida qolib ketgan. O'zbekiston atrofidagi deyarli barcha chegara xududlarida turli millatga mansub mahalliy xalqlar birgalikda istiqomat qilib kelmoqda.

Bugun millatlararo munosabatlarni yo'lga qo'yish bir davlat hududida kechadigan hodisalar emas, ular xalqaro, ayniqsa mintaqaviy ahamiyat kasb etadi. SHu nuqtai nazardan qaraganda, etnosiyosat milliy davlatlar tomonidan ishlab chiqilsa va amalga oshirilsa-da, u mudom xalqaro yoki mintaqaviy rezonans beradigan hodisaga aylanib bormoqda.

Millatlararo munosabatlar fuqarolik jamiyatini harakatga keltiradigan, unda inson huquq va erkinliklari amal qilishini ta'minlaydigan institutlar faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Har bir institut faoliyati yoki hukumat qabul qiladigan qarorlar o'zidan-o'zi realikka aylanmaydi. Agar jamiyat polietnik xususiyatlarga ega bo'lsa, undagi institutlar faoliyati qabul qilinadigan qarorlar millatlar va elatlar vakillarining diqqatini tortmay qolmaydi.

Demokratik jamiyat - bu, eng avvalo, fuqarolik jamiyatidir. CHinakam demokratiyaning oliy mazmuni-shaxslararo, millatlararo, davlat va ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni uyg'unlashtirishdan iborat. Bunda inson va jamiyat, jamiyat va davlat hokimiyati tinch-totuv yashaydi.

Fuqarolik jamiyati shakllanib borayotgan O'zbekistonda millatlararo totuvlik va bag'rikenglikni ta'minlash va rivojlantirishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim.

Birinchidan, millatlararo munosabatlarni ijtimoiy taraqqiyot nuqtai nazaridan hal etish jahon xalqlarining, ayniqsa polietnik davlatlarning global muammolardan biridir. Angliyada Olster, Fransiyada Korsika, Ispaniyada Kataloniya, Italiyada Janubiy Tiroliya, Belgiyada Flamandiya, Xitoyda Uyg'ur avtonom tumani va Tibet, Bolgariyada turklar, Turkiyada kurdlar, Ukrainada Donetsk hamda Lugansk milliy nizolarga, ijtimoiy etnik to'qnashuvlarga sabab bo'lib keladi. Sobiq SSSR va sotsialistik lagerning tarqalishi bilan uning o'mida paydo bo'lgan mustaqil davlatlarda, ayniqsa YUGoslaviya, Ruminiya, Vengriya, CHexoslovakiya, Ukraina, Qirg'iziston, Gruzuyada millatlararo to'qnashuvlar avj oldi. Hattoki, eng rivojlangan AQSHdek davlatda ham milliy-etnik muammolar mutlaq hal etilmagan. O'z navbatida bugungi kunda global o'zgarishlar sharoitida yuzaga kelayotgan imkoniyatlardan foydalanishda turli davlatlar o'rtasida keskin tafovutlar ham uchrayib turibdi. Mazkur jarayon, avvalo, qudratli davlatlarga o'z geosiyosiy manfaatlarini qondirishda ulkan afzalliklarni yuzaga keltirmoqda. Bunday geosiyosiy manfaatlar esa iqtisodiy tafovutlarning kuchayishiga, nisbatan kam rivojlangan davlatlarning iqtisodiy jihatdan qudratli mamlakatlar tomonidan iqtisodiy asoratga solishiga omil bo'lmoqda. Oqibatda mazkur tendensiyadan norozilik kayfiyati millatlararo munosabatlar sovuqlashishiga ham olib kelmoqda. O'z navbatida iqtisodiy jihatdan qudratli millatlarning iqtisodiy dastaklar hamda OAV yordamida o'z qadriyatlar tizimini o'zga millatlar turmush tarziga singdirishga urinayotganligi, tabiiy ravishda, norozilik kayfiyatlarining, mazkur millat vakillariga nisbatan salbiy munosabatning shakllanishiga zamin yaratib bermoqda.

Ikkinchidan, bugungi global taraqqiyot migratsion jarayonlarni kuchayishiga ham olib kelmoqda. Natijada, dunyo davlatlari tobora ko'pmillatli xarakter kasb etib bormoqda. Mazkur tendensiya, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar tizimi murakkablashuviga, milliy munosabatlarda yangidan yangi muammolarning yuzaga chiqishiga olib kelmoqda. SHuningdek, muayyan mamlakatlarda chet elliklarning haddan tashqari ko'payib ketishiga qarshi titul millatlarda o'z ustunligini saqlab qolish uchun favqulodda choralar qo'llash da'vatlari, millatchilik kayfiyatlarini kuchayishi kuzatilmog'da. YA'ni, global etnik munosabatlar tizimidagi uyg'unlashuv «bir xil odatlar, umumiy prinsiplar bo'yicha yashash, umumiy qadriyatlarga asoslanish, bir xil an'analar va axloq normalariga bo'ysunish, qoidalarni birxillashtirishga intilish»²⁴⁷ muayyan millatlarning milliy turmush tarzi, milliy ma'naviyatlarining emirilishiga olib kelmoqda. Ushbu vaziyatda milliy o'zlikni saqlash instinkti, ko'p hollarda, milliy mahdudlikka, o'zga qadriyatlar tizimini yoppasiga, ko'r-ko'rona inkor etilishiga yoki milliy nigilizm kuchayishiga ham sabab bo'lmoqda.

²⁴⁷Қобилов Ш. Глобализация и этнокультурная динамика. –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2006. – Б.12.

Uchinchidan, millatlararo munosabatlarda o'zaro totuvlik va barqarorlikni mustahkamlash mamlakatimizning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga xizmat qiladigan g'oyat muhim omildir. Zero, jamiyat tomonidan uning parchalanishi va beqarorlashuvi uchun kuchli omil sifatida yuzaga keladigan millatlararo manfaatlar to'qnashuviga olib keladi. Millatlararo munosabatlardagi o'zaro tenglik, samimiylikka asoslangan totuvlik va diniy konfessiyalar o'rtasidagi bag'rikenglik taraqqiyotimizning muhim omillaridan biri ekanligi xalqimiz ongi va qarashlarida shakllangan hamda hayotimizning real amaliyotiga aylanayotgan bir sharoitda davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, XX asr oxirlarida sobiq Sovet tuzumining milliy masalabo'yicha olib borgan siyosatidagi xatolar, milliy manfaatlar borasidagi nohaqliklar oqibatida yuzaga kelgan parokandalik, turli Respublikalar singari mamlakatimizda ham sodir bo'layotgan edi. Lekin, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov boshchiligidagi hukumat rahbariyati olib borgan oqilona siyosat oqibatida tog'li Qorabog', Gruziya singari hududlarda sodir bo'lgan voqealar O'zbekistonda bo'lib o'tmadi. Bugungi kunda O'zbekistonda 130 dan ziyod millat va elat yashaydi. Bular esa birgalikda O'zbekiston xalqini tashkil etadi. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot qurish yo'lida borayotgan ekanmiz, millatlar orasida totuvlikni maqsadli yo'lga qo'yishimiz darkor.

Beshinchidan, mustaqillik yillarida O'zbekistonda yashovchi xalqlar, millatlar va elatlarda o'zligini anglash, o'zining etnomadaniyatini rivojlantirish, jahon xalqlari bilan integratsiyaga kirishib yashash imkoniyati paydo bo'ldi.²⁴⁸

O'zbekistonda milliy davlatchilikni rivojlantirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish borasida chuqur ijtimoiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Qisqa vaqt ichida mamlakatda millatlararo munosabatlarni mustahkamlash, milliy o'zlikni anglashni rivojlantirish uchun sog'lom siyosiy muhit shakllandi.

YUqorida ta'kidlaganimizdek, ko'pmillatli demokratik jamiyatda ko'pincha millatlararo munosabatlar davlat siyosatining asosiy komponenti sifatida namoyon bo'ladi. Milliy etnik jarayonlarning qulay rivoji jamiyat taraqqiyotining asosini tashkil etar ekan, har qanday mavjud tizimdagi rasmiy siyosat etnik barqarorlikning ta'minlanishi uchun yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Chunki etnik barqarorlik siyosiy muvozanatning saqlanishida muhim o'rin tutsa, siyosiy barqarorlik esa iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy va ma'naviy taraqqiyotning kafolatidir. Birinchi Prezident I.A.Karimov ta'biri bilan aytganda, «Ko'p millatli va ko'p tilli mamlakatlarda o'z davlatlariga nom bergan asosiy millat bilan bu mamlakatlarda istiqomat qiluvchi etnik ozchilik o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ichki siyosiy barqarorlik va milliy xavfsizlikning hal qiluvchi shartlaridan biri bo'lib qolmoqda».²⁴⁹ Inson huquqlari va uning qadr-qimmatini etakchi o'rinda turgan demokratik davlatda millatlararo munosabatlar barqaror rivojlanadi. Millatlararo munosabatlar negizida esa har bir millatning o'zaro aloqalari jamiyatning etnik rivojini ta'minlaydi.

Demokratik jamiyatda millatlararo munosabatlar rivojini ta'minlashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim: Birinchidan, millatlararo munosabatlar jamiyatning siyosiy-huquqiy barqarorligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'lib, u o'z navbatida etnik muvozanatni va ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlaydi. Ikkinchidan, jamiyatda har bir millatning urf-odat, an'ana, qadriyatlari singari o'ziga xos xususiyatlari mavjudki, bu narsalar boshqalardan hurmat va e'tiborni talab etadi. Uchinchidan, jamiyatda ma'aviy dunyoqarashning pastligi ya'ni boshqa millatga nisbatan o'z millatini ustun qo'yish, o'zga urf-odat, madaniyat va an'analarni mensimastlik ham millatlararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. To'rtinchidan, fuqarolik jamiyatining istiqbolini ta'minlash uchun milliy madaniy markazlar va milliy tipdagi tashkilotlar faoliyatini umumdavlat va umumxalq manfaatlariga muvofiqlashtirish hamda ularni milliy biqlikdan umumtaraqqiyot tomon yo'naltirish lozim. Beshinchidan, demokratik jamiyatda millatlararo munosabatlarda muvozanatni ta'minlashda har bir millatga xos etnopsixologiyani inobatga olish talab etiladi.

Millatlararo totuvlik – milliy bosh g'oyamizning asosiy tamoyili. Millatlararo totuvlik g'oyasi-milliy istiqloq mafkurasining asosiy g'oyalaridan biri bo'lib, mamlakatimizda istiqomat qilib kelayotgan barcha etnik

²⁴⁸ Мусаев О. Муस्ताқил ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар. – Т.: “Ижод дунёси”, 2004. 11-18 б.

²⁴⁹ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. 69-70 б.

vakillari bilan, avvalambor, o'zbek millati va shu bilan birga o'zlarining o'rtasida ko'p yillarga mo'ljallangan ezgulik, ishonchlik, do'stonalik, yakdillik, qarindoshlik, ma'naviy-axloqiy va mafkuraviy yaqinlik va birdamlik, murosaliilik va boshqa insoniylik munosabatlari mavjudligini va kelajakda ham u yanada kamol topishini ifodalaydi. Bir jamiyatda yashab, yagona maqsad yo'lida mehnat qilayotgan turli millat va elatlarga mansub bo'lgan kishilar o'rtasida o'zaro hurmat, do'stlik va hamjihatlik kabi munosabatlarning mavjudligini va shunday munosabatlarni qaror toptirish, mustahkamlashga qaratilgan fikr – millatlararo totuvlik g'oyasining mazmun-mohiyatining muhim jihatini tashkil qiladi. Bu g'oya bo'yicha, milliy g'oyaviy va amaliy hamjihatlik ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biridir. Diyorimizda asrlar davomida istiqomat qilib kelgan millat va elat vakillari o'rtasida milliy adovat kuzatilmaganligi, bu g'oyaning bir muhim tarixiy ildizidir.

Bu g'oya jamiyatimizda to'la-to'kis amal qilishi uchun, u zarur bo'lgan huquqiy qonunlar bilan ta'minlangan. Markaziy Osiyo hududida qadimdan beri yashab kelayotgan barcha millat va elatlarning tarixi mufassal ko'rib chiqilsagina, millatlararo totuvlik g'oyasining naqadar chuqur va baquvvat tomirlari mavjudligiga amin bo'lishimiz mumkin bo'ladi. Vaqti kelib, bu tomirlar to'g'risida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib boriladi va qanchadan-qancha badiiy asarlar yoziladi.

Millatlararo totuvlik g'oyasining mazmun-mohiyati, uning jamiyatimiz hayotida tutgan o'mi va ahamiyatini to'g'ri anglash uchun, Markaziy Osiyo xalqlarining kamida uch ming yillik madaniy va ma'naviy tarixini yaxshi bilishimiz talab qilinadi. SHuni yaxshi anglashimiz kerakki, hozir bu g'oya jamiyatimizning barcha jabha va sohalarida uzul-kesil amal qilib kelishi tasodifiy bir hol emas, balki u zaruriy hodisa sifatida xalqimizning ongi va qalbida etishib, shakllanib, uning hayotida ming bor marta sinovlardan o'tib, durigavhardek baholanib va ma'qullanib kelgan.

Quyidagi fikrlarda biz bu o'zlikning ayrim muhim jihatlarini yoki boshqacha aytganda, millatlararo totuvlik g'oyasining tarixiy ildizlarini qisqa ko'rsatib o'tamiz, ya'ni:

a) Markaziy Osiyo hududida azaldan istiqomat qilib kelayotgan barcha millat va elatlar bir necha ming yillar davomida asosan bitta davlat miqyosida yonma-yon turib va birgalikda hayot uchun kurashib kelgan;

b) ularni faqat uzoq yo'llar va yo'l azoblari ajratib turgan bo'lsada, biroq ularning iqtisodiy, siyosiy, madaniy-ma'naviy aloqalari va bir-biriga bo'lgan turli xildagi o'zaro ijobiy ta'sirlari tinimsiz davom etgan;

v) bu xalqlar ming-ming yillar davomida umumiy bosqinchilar tomonidan ularga o'tkazilgan sitam va azob-uqubatlarni birgalikda baham ko'rgan, birgalikda kurashib ozodlikka erishishga muvaffaq bo'lganlar;

g) Markaziy Osiyoda joylashgan respublikalarning har biridagi ko'pdan-ko'p yoki deyarli barcha qishloq va shaharlarida turli millat va elat vakillari bir-birlari bilan yon qo'shni va jon qo'shni, bir jon va bir tan bo'lib qudo-anda, tog'ali-jiyan, yoru birodar va boshqa turdagi yaqinliklar o'matilgani holda yashab kelganlar.

Qadimdan beri Markaziy Osiyo hududida yashab kelayotgan barcha millat va elatlarning madaniy-ma'naviy birligi nihoyatda mustahkam va uning tarixiy tomirlari o'ta chuqurdir. Bu birlik shu qadar boy mazmunga egaki, uni to'laligicha ko'rsatish uchun, bir nechta kitoblar yozishga to'g'ri keladi. Biz bu birlikning eng umumiy va muhim tomonlariga e'tibor beramiz.

YUqorida ko'rsatilgan millat va elatlarning birligi quyidagilarda o'z ifodasini topgan, ya'ni:

-bir qismi qon-qarindosh bo'lib ketganligida;

-tillari bir-biri hisobiga boyib borib juda ham yaqinlashib borganligida;